

Literatuurgeschiedschrijving én empirische literatuurwetenschap? Een voorbeeld van onderzoek

door

Daan VANDENHAUTE

Abstract

The empirical study of literature might be tolerated as a discipline, within literary studies it remains an unknown, peripheral possibility, that has to deal with a lot of scepticism and ignorance. Often it is associated with sheer quantitative research, only focusing, moreover, on the contemporary. In this article I try to show that the empirical approach also can be applied for the study of literary history, with attention paid to qualitative aspects. I demonstrate this by means of empirical research I have done into the Swedish first time poets of the 1970s. I point out that the empirical study of literature is conceived of as a methodology that is applied within a specific theoretical framework, the systemic study of literature.

De empirische literatuurwetenschap wordt misschien wel als discipline getolereerd, maar binnen het literatuuronderzoek blijft ze een onbekende, een perifere mogelijkheid die met heel wat scepsis en onbegrip moet afrekenen. Vaak wordt ze geassocieerd met louter kwantitatief onderzoek, dat zijn focus bovendien beperkt tot het contemporaine. In deze bijdrage wil ik aantonen dat de empirische benaderingswijze ook kan worden toegepast voor literatuurhistorische studie, met aandacht voor kwalitatieve aspecten. Ik illustreer dit aan de hand van empirisch onderzoek dat ik heb verricht naar de Zweedse poëziedebutanten van de jaren 1970 (Vandenhoute 2002).

Van meet af aan wil ik ook de verwachtingshorizont van mijn bijdrage duidelijk afbakenen. In het volgende zal ik me niet drieren begeben op de ijle hoogte van de theoretische discussie of me wagen aan erudiete tekstinterpretatie, maar wel verslag uitbrengen van empirisch onderzoek dat ik heb verricht naar een stukje recente Zweedse literatuurgeschiedenis. Daarbij wil ik uitdrukkelijk de pas gehanteerde retorische, ideologisch geladen constructies vermijden en in plaats van me te bezondigen aan polemiek wil ik enkel een voorbeeld geven van literatuuronderzoek dat niet tot de dominante praxis binnen de literatuur-

wetenschap kan worden gerekend, maar dat misschien wel een relevante bijdrage kan leveren aan een van haar onderzoeksdomeinen, met name aan het literatuurhistorisch onderzoek.

Om recht te doen aan wat de titel van mijn bijdrage suggereert zal ik bij het verslag van dit literatuuronderzoek vooral aandacht besteden aan het onderzoeksproces, aan het wat en het hoe van mijn onderzoek. Dit doe ik echter niet zonder ook in te gaan op enkele van de onderzoeksresultaten, die het gevolgde proces kunnen illustreren en verantwoorden.

In wat volgt schets ik eerst kort de achtergrond van de case die ik heb bestudeerd. Daarna verlaat ik die Zweedse, historische werkelijkheid om te reflecteren over de invalshoek van mijn studie en ik keer dan ten slotte terug naar die werkelijkheid, of liever naar de reconstructie van die werkelijkheid zoals ik die vanuit het gekozen theoretisch-methodologisch perspectief kan formuleren.

ACHTERGROND

Centraal in het literatuurhistorisch onderzoek dat ik heb verricht staan de Zweedse poëziedebutanten van het einde van de jaren zestig en het begin van de jaren zeventig, een cultuursociologisch gezien heel boeiende periode. Naast de evidente politisering en radicalisering van het discours in die periode kan men ook veranderingen constateren in de sociale gelaagdheid van de velden van culturele productie en consumptie. Heel wat nieuwe actoren deden toen immers hun intrede in de culturele velden als een gevolg van de onderwijsexpansie in de jaren zestig. Die expansie had voor een overschot aan universitair opgeleiden gezorgd, waardoor de loopbaantrajecten die een universitaire opleiding tot dan toe had gegarandeerd, niet, of veel moeilijker, toegankelijk waren. Vertrekkend vanuit die constatering en geïnspireerd door Bourdieus analyse in *Homo academicus* hebben Broady en Palme de hypothese gelanceerd dat de veranderingen in de culturele velden rond 1968 moeten worden gezien als een uiting van wat ze een demografische catastrofe noemen (Broady & Palme 1998). De generatie die universitair was opgeleid tegen het einde van de jaren zestig was voorbereid op posities die de arbeidsmarkt niet langer kon aanbieden. Om hun onderwijsinvesteringen niet verloren te zien gaan, richtten ze zich daarom tot de velden van culturele productie en creëerden ze er nieuwe posities, die ze claimden zonder de specifieke investeringen te leveren die tot dan toe in die velden golden. In de plaats daarvan eisten ze hun rechten op grond van hun politieke engagement op ("links,

maar geen expert”, zoals Broady en Palme het in een boutade samenvatten). De fenomenen die met ‘68’ worden geassocieerd (o.a. het ontstaan van alternatieve theatergroepen, kunstenaarscollectieven, de muziekbeweging en andere tegenculturele manifestaties) moeten met andere woorden, volgens Broady en Palme, worden gezien als een strategie van de middenklasse om, geconfronteerd met diploma-inflatie, sociale degradatie te vermijden. Naast de spanning die in de culturele velden in het algemeen was ontstaan door de toevloed van zoveel nieuwkomers, werd het literaire veld bovendien geconfronteerd met specifieke onrust, die verband hield met een economische crisis in de boekenbranche, die vooral het minst lucratieve segment van het uitgeversbedrijf trof en in het bijzonder het uitgeven van (poëzie)debutanten. Het is in deze context dat er nieuwe kleine uitgeverijen en tijdschriften ontstonden, die al gauw werden geassocieerd met het begrip ‘stencilpoesi’, gestencilde poëzie, een term die verwees naar de productietechniek die werd gehanteerd voor het vervaardigen van de tijdschriften en de boeken (voornamelijk dichtbundels). Al even onconventioneel en goedkoop was het distributiesysteem, dat er hoofdzakelijk in bestond dat tijdschriften en bundels bij rockconcerten, tijdens betogingen, via straatverkoop enz. aan de man werden gebracht. Daarnaast vond je de tijdschriften en boeken ook vaak in de vele kleine linkse boekhandels en boekcafés die toen ook in Zweden opgang maakten.

INVALSHOEK

Tot zover een korte historische situering van de periode die ik heb onderzocht. In het derde deel van dit artikel ga ik verder in op de historische ontwikkelingen, maar eerst licht ik de invalshoek toe van waaruit ik die ontwikkelingen heb onderzocht. Zoals boven al aangegeven staat hierbij de empirische literatuurwetenschap centraal. Onlangs vatten Gerard Steen en Dick Schram de dominante reactie op deze wetenschappelijke traditie als volgt samen:

The deliberate combination of a scientific approach and an artistic object of research is still shocking to many academics in the humanities. (...) what it suggests to them is that we cannot be ‘doing literature’ but have relinquished our precious object of study to the barbarians, the number-crunchers, and the nerds. (Steen & Schram, 2001: 2)

De uitspraak van Steen en Schram, met haar polemische ondertoon, moet zeker worden gezien in de context waarin ze wordt gedaan, namelijk in de inleiding tot het huldeboek aan Elrud Ibsch.¹

Of die beschrijving nu al dan niet adequaat is lijkt me minder relevant dan het feit dat ze wel degelijk aan een feitelijke toestand refereert. Er heerst inderdaad nog altijd heel wat scepsis ten opzichte van empirisch literatuuronderzoek, als het dan al bekend is. Oppervlakkigheid, irrelevantie, loutere beschrijving, met een kanon op een mug schieten, het zijn maar enkele van de opmerkingen die aan het adres van de empirische literatuurwetenschap worden gemaakt.

Terecht of niet terecht is niet de vraag. Belangrijker lijkt me dat die scepsis aanleiding geeft tot de nodige metareflectie bij diegene die zich op het empirische pad wil begeven. Essentieel is dan dat het empirisch onderzoek niet als een doel op zich wordt opgevat, maar als een methodologie, die wordt geïntegreerd in en toegepast vanuit een breder theoretisch perspectief.

Een dergelijk perspectief wordt geboden door wat men zou kunnen omschrijven als het systemische literatuuronderzoek. Die term dekt heel wat ladingen, die geassocieerd worden met onderling niet inwisselbare begrippen als polysysteem, systeem of veld.² Ik laat hier de discussie over de verschillen tussen deze concepten, over de geslotenheid of openheid van deze of gene invalshoek, de totaliserende, imperialistische trekjes van de ene aanpak of de dynamische subtiliteit van de andere voor wat ze is. Mijn studie vertrekt vanuit Bourdieus opvattingen over sociale velden. De relevantie van die keuze moet al dan niet blijken uit wat een dergelijke blik oplevert, veeleer dan uit de eigenschappen van die theorie op zich.

Vooraleer ik verder inga op hoe ik een bepaalde historische werkelijkheid heb proberen te bekijken, wil ik toch nog eerst even stilstaan bij enkele verschillen tussen onderzoek dat veeleer systemisch kan worden genoemd en onderzoek dat uitgaat van Bourdieus veldbegrip. Niet

¹ Die toon is heel anders in Steen 2003, waar in een boeiende en (zelf)kritische reflectie de belangrijkste ontwikkelingen binnen de empirische literatuurwetenschap worden samengevat en besproken.

² De gemeenschappelijke kern van de verschillende benaderingswijzen ligt, kort samengevat, hierin dat het systemische onderzoek een overgang voorstaat "von einer statischen und elementorientierten zu einer dynamischen und prozessorientierten Beschreibung literarischer Phänomene". (Schmidt, 1995: 225) In *Canadian Review of Comparative Literature* van maart 1997 zijn bijdragen verzameld die vertrekken vanuit de verschillende concepten. Jäger 1994, Ort 1995, Jahraus & Schmidt 1998 en Reinfandt 2001 bespreken het debat dat (voornamelijk in Duitsland) wordt gevoerd over systeemtheorie en literatuurwetenschap. In Codde 2003 vindt men een recente samenvatting van de polysysteemtheorie. Het jongste nummer van *Poetics* (October-December 2003) is een eerbetoon aan Bourdieu met verschillende interessante bijdragen over conceptuele en methodologische kwesties van de Bourdiaanse veldtheorie.

met de bedoeling om het ene perspectief als minderwaardig of superieur aan het andere te bestempelen, of om meer of minder evidente theoretische verschillen vast te stellen, maar wel om de *praktische* verschillen toe te lichten, dat wil zeggen om wat er vanuit het ene of het andere perspectief wordt gezien, of, beter, wordt bekeken. Ik wil die verschillen toelichten aan de hand van een korte vergelijking van het onderzoek van Dirk de Geest 1997a en 1997b en Gisèle Sapiro 1999 en 2002.

De vergelijking is boeiend omdat beide onderzoekers een zelfde historische periode onderzoeken en daarbij de problematische relatie die de literatuur onderhield met de werkelijkheid in oorlog centraal stellen. Op die manier gaan ze beiden in tegen “de onderliggende premissen van de traditionele geschiedschrijving, die impliciet berust op een aantal reducties”, waarbij literatuur “allereerst [wordt] opgevat als een (...) geïsoleerd gegeven, niet enkel ten opzichte van de buitenliteraire werkelijkheid (...) maar eveneens ten opzichte van de andere kunsten en de buitenlandse literaturen (...)”, vervolgens ook nog wordt “herleid tot de dimensie van de literaire productie, met veronachtzaming van de literaire communicatie in tal van metateksten en van de institutionele factoren van het culturele bestel” en ten slotte “wordt het aandeel van de literaire productie zelf nog ingekrompen tot dat van de gecanoniseerde literatuur”. (De Geest, 1996: 21)

Het onderzoek naar die problematische relatie tussen literatuur en politiek gebeurt bij de Geest op basis van een heel uitgebreid corpus van literaire en metaliteraire teksten. Die teksten worden bestudeerd vanuit het criterium van “wat zegbaar is als literatuur”, een concept dat in een complex semiotisch vierkant wordt geplaatst, dat zowel een synchrone als een diachrone studie van het literaire systeem mogelijk moet maken. Het onderzoek van het literaire systeem gebeurt dus op basis van een uitgebreide analyse van verschillende vertogen, een complexe discours-analyse.

Bij Sapiro gebeurt dat onderzoek van literatuur en politiek met behulp van correspondentie-analyse, een multivariate statistische techniek. Daarbij wordt het uitgangspunt van de analyse niet gevormd door literaire of metaliteraire teksten, maar wel door de individuen, de auteurs die tijdens de oorlog actief waren, en een reeks eigenschappen, gaande van sociale kenmerken tot esthetische en politieke preferenties, die onderling met elkaar worden vergeleken.³

³ Wil men die verschillen tussen beide studies dan toch theoretisch vertalen, valt de verschillende status op van de sociale actoren (of hoe men nu ook ‘de mensen’ definieert) in beide modellen, die al dan niet tot het systeem ‘literatuur’ worden gerekend. De Geest en Sapiro willen

Sapiro's studie is een typisch voorbeeld van het prosopografisch onderzoek zoals dat in de Bourdiaanse onderzoeksschool wordt verricht. Hierbij wordt een bepaalde groep (van individuen of instituties) die deel uitmaakt van een bepaald veld onderzocht met als doelstelling in kaart te brengen hoe hun praktijken zich structureren en hoe die praktijken zich verhouden tot de objectieve voorwaarden die hen mogelijk maken. Daartoe wordt een (groot) aantal gegevens verzameld over verschillende eigenschappen die die individuen (of instituties) kenmerken, gaande van data over sociale herkomst, opleidingskapitaal etc. tot veldspecifieke handelingen en graad van erkenning, om vervolgens niet de individuen op zich te bestuderen maar wel de *structuur* van het *veld*, vaak met behulp van multivariate statistische technieken.⁴

Een dergelijke benaderingswijze pas ik ook toe in mijn onderzoek naar de poëziedebutanten in het Zweedse literaire veld van de jaren zeventig. Het onderzoek heeft betrekking op 127 debutanten, d.w.z. alle auteurs die tussen 1968 en 1976 met een dichtbundel debuteerden, met uitzondering van diegenen die publiceerden in eigen beheer of bij uitgesproken regionale of religieuze uitgeverijen. Op die manier worden amateur-schrijvers geweerd, terwijl de selectie allen omvat die, naar verwachting, een positie binnen het literaire veld ambiëerden, ongeacht het succes van hun pogingen. Het onderzoek omvat niet alleen het eigenlijke debuut maar ook de eerste fase in de literaire loopbaan. De data hebben dus betrekking op een ruimere periode, met name het einde van de jaren zestig tot het begin van de jaren tachtig, een decennium dat algemeen wordt gezien als een vrij homogene periode in de Zweedse literatuurgeschiedenis. De verzamelde gegevens bevatten informatie over publicatiestrategieën, nevenactiviteiten (deelname aan poëziemanifestaties, activiteiten als criticus enz.), institutionele erkenning, preferenties en artistieke keuzes, sociale achtergrond en opleidingsniveau. Voor het verzamelen van de data heb ik gebruik gemaakt van verschillende bronnen: schriftelijke enquêtes, polemische artikels, manifesten en (eigen) interviews, biografische bronnen en content analysis van de recensies die de auteurs voor hun werk ontvingen. De analyse van de data gebeurt voornamelijk met behulp van multi-pele correspondentie-analyse.

beiden duidelijk de reducties vermijden die ten grondslag liggen aan de traditionele literatuurgeschiedschrijving, maar lijken daarbij literatuur verschillend te conceptualiseren, enerzijds als 'Symbolsystem' en anderzijds als 'Socialsystem' (Jahraus & Schmidt, 1998: 89). Het tegenover elkaar stellen van discoursanalyse en correspondentieanalyse is natuurlijk vrij retorisch, een metonymische wending waarbij het aangeduide verschil niet enkel of niet zozeer de gebruikte onderzoekstechniek betreft, maar wel de soorten data die worden onderzocht.

⁴ Voor een overzicht van Bourdiaans geïnspireerd prosopografisch onderzoek zie Broady 2002.

Zoals blijkt bestaat het onderzochte databestand niet alleen uit kwantitatieve gegevens, zoals het aantal gepubliceerde werken, het aantal literaire bijdragen in tijdschriften of het aantal ontvangen recensies, maar ook uit heel wat kwalitatieve gegevens. Bij de data die de literaire positiebepalingen representeren zou ik even willen stilstaan. Ook Sapiro betreft in haar analyse dergelijke gegevens. Ze hanteert daarbij vooral genre aanduidingen, zoals 'avonturenroman', 'psychologische roman' of kwalificaties als 'surrealisme', 'avant-garde'.

Op basis waarvan die kenmerken aan bepaalde auteurs worden toegerekend, wordt echter niet duidelijk gemaakt. Vanuit het empirisch paradigma, met zijn vereisten van verifieerbaarheid en onderzoek op metaniveau, is dit natuurlijk niet onproblematisch. Het definiëren van de positiebepalingen is echter een probleem dat niet eenvoudig is op te lossen. Men moet immers rekening houden met het feit dat het gehanteerde onderzoeksinstrument niet alleen zinvolle, maar ook voldoende indicatoren moet genereren voor zoveel mogelijk individuen. Het literaire veld beschikt bovendien nauwelijks over een codex, zodat vrij eenvoudig en eenduidig vast te stellen artistieke eigenschappen niet echt voorradig zijn. In tegenstelling tot wat bijvoorbeeld geldt voor het wetenschappelijke veld zijn er geen formele of inhoudelijke vereisten waaraan dichtbundels moeten voldoen om als dichtbundel te worden aanvaard. Dichtbundels bestaan niet uit een notenapparaat, bibliografieën, geëxpliciteerde methodekeuzes etc. – aspecten die vrij eenvoudig op een objectieve manier kunnen worden vastgesteld en die wel degelijk belangrijke en betekenisvolle informatie kunnen opleveren over de ruimte van de positiebepalingen.⁵

In mijn onderzoek heb ik het probleem van het definiëren van de positiebepalingen van de auteurs proberen op te lossen door een omvattend receptie-onderzoek van de krantenrecensies die hun werken te beurt vielen – de enige systematische bron die voldoende data kon genereren op metaniveau. Het onderzochte corpus omvat ca. 3500 recensies. Alle categoriserende uitspraken die in de recensies voorkwamen zijn geregistreerd. Met categoriserende uitspraak wordt elke passage bedoeld die beschrijvende informatie geeft (ongeacht de appreciatie) over de gerecenseerde als persoon en/of auteur, bijv. doordat er wordt verwezen naar zijn of haar politieke opvattingen ('socialist', 'anarchist') of levenswijze ('bohémien', 'dandy') of doordat de betrokkene in een literaire traditie wordt geplaatst ('modernist', 'provinciale dichter') of over het gerecenseerde werk, bijv. door een genre-indicatie ('documentaire

⁵ Zoals Heyman 1995 aantoonde.

roman', 'natuurlyriek'), of via een algemene beschrijving van de stijl ('alledaags proza', 'ongecompliseerd en eenvoudig') of van de inhoud ('politieke gedichten'). Op basis van die uitspraken heb ik vervolgens sleutelwoorden gecreëerd die bepaalde (formele of inhoudelijke) kenmerken van de gerecenseerde titels (en eventueel van de auteurs) representeren. Die sleutelwoorden, die de aanwezigheid of het ontbreken van een bepaalde eigenschap weergeven, zoals die door de recensenten werd opgemerkt en beschreven, zijn vervolgens gebruikt voor de statistische analyse van de ruimte der positiebepalingen.⁶

RESULTAAT

In dit artikel probeer ik te tonen hoe empirisch literatuurhistorisch onderzoek kan worden verricht. Ik ben daarom in het voorgaande langer blijven stilstaan bij mogelijke theoretische en methodologische uitgangspunten voor dit soort onderzoek, waarbij ik het belang heb beklemtoond van een relationele denkwijze aan de ene kant en van een empirisch

⁶ Hierbij merk ik voor alle duidelijkheid nog op dat ik de uitspraken van de critici niet beschouw als neutrale beschrijvingen van de objectieve eigenschappen die verscholen zouden liggen in de gerecenseerde werken, als adequate, eenduidige definities van wat die werken op zich zouden zijn, van wat ze *eigenlijk* zouden betekenen of hoe ze er *feitelijk* zouden uitzien. Een consequentie van het theoretische uitgangspunt dat betekenis en waarde van literaire werken relationeel is en ontstaat in en door de structuur van de ruimte der positiebepalingen is uiteraard dat deze systeemlogica ook geldt voor de uitspraken van critici (zoals Bourdieu 1977 aantoont). De uitspraken van de recensenten vormen dus niet alleen een filter, die filter wordt ook gedeeltelijk bepaald door een eigen logica. Toch zijn die uitspraken heel bruikbaar om de positiebepalingen in het literaire veld in een bepaalde periode te bestuderen. Er ontbreekt immers een Archimedisches punt van waaruit de vaste betekenis van literaire werken zou kunnen worden bepaald enerzijds, en anderzijds is het vanuit het paradigma van de empirische literatuurwetenschap noodzakelijk om de symbolische ruimte te onderzoeken vanuit metaperspectief en op een intersubjectief controleerbare manier. De uitspraken van critici bieden daartoe een systematische basis. Bovendien incorporeren die uitspraken, ook al worden ze dan ten dele bepaald door een eigen logica, in zekere mate ook de opvattingen van de auteurs over (hun) literatuur, als men rekening houdt met de wisselwerking tussen critici en auteurs en de dialoog die tussen hen (al dan niet in het openbaar) wordt gevoerd over de betekenis en de waarde van het literaire werk van de laatstgenoemden. Om de positiebepalingen op metaniveau te onderzoeken zou men ook gebruik kunnen maken van de uitspraken die de auteurs zelf doen over literatuur en hun werk, van hun zelfdefinities zoals die tot uiting komen in interviews, debatartikels, manifesten enz. Maar voor de periode en de auteurs die ik onderzoek zijn hiervoor niet voldoende, systematische gegevens voorhanden.

verifieerbare werkwijze aan de andere kant.⁷ In wat volgt zal ik niet langer expliciet stil staan bij hoe ik een bepaalde historische werkelijkheid heb bekeken, maar wel bij wat ik daarbij heb gezien. Mijn onderzoek naar hoe de Zweedse poëziedebutanten het literaire veld in de jaren zeventig betraden en daar een positie probeerden te veroveren, omvat een aantal deelproblemen: het onderzoek legt de nadruk op het eigenlijke debuut (wie debuteerde en op welke manier), het verloop van de schrijverscarrière (wie ging door na het debuut en op welke manier) en de posities van de debutanten in de symbolische ruimte. Ik kan hier niet uitgebreid en in detail ingaan op alle deelresultaten van mijn onderzoek⁸ en wil de lezer ook niet overstelpen met informatie over een kleinere nationale literatuur die hem of haar, om begrijpelijke redenen, waarschijnlijk toch vrij onbekend is. Voor de lezer kan het hopelijk wel interessant zijn om kennis te maken met welk soort resultaten dergelijk empirisch literatuurhistorisch onderzoek überhaupt oplevert en het belang van de discussie van de onderzoeksresultaten ligt dan ook voornamelijk op metaniveau. De resultaten van mijn onderzoek naar het Zweedse literaire veld in de jaren zeventig zijn van uiteenlopende aard, waarbij men onderscheid kan maken tussen resultaten die betrekking hebben op wat men zou kunnen noemen de sociale voorwaarden van het schrijverschap, de institutionele ruimte en de symbolische ruimte – en de samenhang tussen die domeinen.

Uit het onderzoek naar de sociale achtergrond van de poëziedebutanten is gebleken dat de bovenvermelde hypothese van Broady en Palme i.v.m. de culturele investeringen van de middenklasse om sociale degradatie te voorkomen kan worden genuanceerd. De populatie bleek namelijk in opvallend hoge mate afkomstig uit de lagere klassen, zodat er veeleer sprake leek te zijn van opwaartse sociale mobiliteit. De sociale afkomst van de populatie bleek ook af te wijken van die van hun recensenten, die een oudere generatie in het literaire veld⁹ vertegenwoordigden en die in veel hogere mate gerekruteerd waren uit de hogere klassen. Het constateren van die veranderde sociale rekrutering

⁷ Het ligt niet in mijn bedoeling om te suggereren dat verifieerbaarheid geen issue zou zijn in andere vormen van literatuurwetenschap, maar het is ongetwijfeld zo dat de intersubjectieve controle binnen de sociale wetenschappen (waaronder de methodologie van de empirische literatuurwetenschap valt) vaster en eenduidiger gereguleerd is.

⁸ Zie verder Vandenhaute 2002 en 2003 (voor een Engelstalige, uitgebreidere analyse van de symbolische ruimte).

⁹ Uit het onderzoek naar de populatie van recensenten bleek dat zij, naast hun rol van literair criticus, ook zelf in hoge mate actief waren (geweest) als auteur.

bevestigde dan weer het verband dat Broady en Palme, in aansluiting op Bourdieu, legden tussen veranderingen in de instroom en veranderingen in het literaire veld.

Uit het onderzoek van de sociale factoren bleek voorts dat er tot op zekere hoogte sprake was van een klassenbepaalde systematiek in de keuze van debuutuitgever, een systematiek die weliswaar een onverwachte wending kreeg door het feit dat debutanten die op het eerste gezicht en volgens alle geldende verwachtingen over de beste uitgangspunten beschikten (nieuwkomers uit de cultureel dominante klasse die bij voorkeur hun eerste dichtbundel uitgaven bij de toonaangevende uitgever van belletrise), het snelst het literaire veld verlieten.¹⁰ Ook de analyse van de voortgezette literaire loopbaan van de debutanten in relatie tot hun sociale afkomst wees dus op een aantal systematische verschillen die in verband konden worden gebracht met verschillen in sociale afkomst. De kans op een voortgezette schrijverscarrière bleek groter te zijn voor debutanten uit de lagere klassen, die veel meer investeerden in het schrijversschap, dan voor die uit de hogere klassen, die vaak al direct na hun debuut bleken op te geven. Maar gaat men na in welke mate de literaire investeringen institutioneel werden erkend, vervagen de verschillen tussen de sociale klassen. De wisselkoers tussen de mate van activiteit en de institutionele erkenning was met andere woorden gunstiger voor debutanten uit de hogere klassen (en met name voor debutanten uit de cultureel dominante klasse) dan voor nieuwkomers uit de lagere klassen. Ook als men de duurzaamheid van de investeringen onderzocht, bleek een opvallend verschil tussen de klassen. In de hogere klassen was het percentage actieven namelijk stabiel over een langere periode,¹¹ terwijl dat niet het geval was voor de lagere klassen, waar het percentage actieven na de jaren zeventig duidelijk afnam (en de mate van activiteit van de hogere klassen benaderde). Naast het verschil in *rentabiliteit* tussen de debutanten uit verschillende klassen was er dus ook sprake van een andere dynamiek, van verschillende snelheden waarmee de debutanten zich in het literaire veld bewogen. De debutanten uit de hogere klassen leken veel sneller hun plaats te vinden dan de debutanten uit de lagere klassen – of dit nu betekende

¹⁰ Of genuanceerder uitgedrukt: lang niet al deze debutanten konden/wilden deze gunstige voorwaarden voor een voortgezette loopbaan als auteur benutten.

¹¹ De activiteitsgraad in de jaren zeventig is vergeleken met de activiteitsgraad in de jaren negentig. Om die vergelijking mogelijk te maken, heb ik voor alle debutanten data verzameld over lidmaatschap van de auteursvereniging, bijdragen in (literaire) tijdschriften en literaire boekpublicaties in de periode 1990-2000.

dat de literaire loopbaan na het debuut werd afgebroken of, integendeel, zo werd voortgezet dat de aanwezigheid in het literaire veld ook institutioneel werd erkend. De intensievere pogingen van de debutanten uit de lagere klassen konden op hun beurt worden gezien als een gevolg van de verticale beweging, die de toenadering tot het literaire veld voor hen betekende – het betreden van onbekend terrein, dat precies vanwege het ontbreken van kennis en vertrouwdheid met het terrein meer tijd vroeg.

Maar naast de aantoonbare verbanden tussen het 'sociale' en het 'literaire' wees mijn onderzoek uit dat het debuut en de voortgezette literaire loopbaan (en het verband tussen die twee) ook – en vooral – werd gekenmerkt door een veldspecifieke, interne logica. Uit de analyse van het debuut bleek dat de toetreding tot het literaire veld op heel verschillende manieren gebeurde. Aan de ene kant waren er nieuwkomers die hun eerste dichtbundel publiceerden bij een kleine uitgever, zonder een voorafgaand debuut in een tijdschrift en aan de andere kant nieuwkomers die hun boekdebuut hadden voorbereid met bijdragen in literaire tijdschriften en/of een publicatie in *Grupp*, een jaarlijkse debutantenanthologie in het fonds van een gerenommeerde uitgever en die vervolgens debuteerden bij een grote uitgever. Naast deze tegenstelling tussen centrum en periferie bleek uit de analyse ook een tegenstelling tussen oudere en nieuwere niet-gevestigde publicatiestrategieën, met aan de ene kant nieuwkomers die debuteerden in een tijdschrift dat thuishoorde in de culturele instituties van de arbeidersbeweging en die daarna debuteerden bij een dito uitgeverij en aan de andere kant een groep die eerst in een stenciltijdschrift publiceerde en daarna ook een debuutbundel uitgaf bij een stenciluitgever.

De manier waarop men debuteerde bleek ook bepalend voor de voortgezette literaire loopbaan. Niet alleen het al dan niet voortzetten van de literaire loopbaan kon in het licht worden gezien van het debuut, waarbij de kansen op een verdere literaire loopbaan voor debutanten bij een perifere uitgever zonder voorbereidende activiteiten veel kleiner waren dan voor debutanten bij een gerenommeerde uitgever, die hun debuut hadden voorbereid via een tijdschriftpublicatie en/of medewerking aan een debutantenanthologie. Uit een analyse van de institutionele ruimte waarin de debutanten zich bewogen na hun debuut bleek dat ook die verdere investeringen in velerlei opzicht op een gelijksoortige manier gebeurden als het debuut. Net als bij de structurering van de debuutvariabelen, verdeelden ook de eigenschappen die voortgezette literaire activiteit meten zich in een ruimte die werd gekarakteriseerd door een tegenstelling tussen aan- en afwezigheid in de gevestigde literaire instituties aan de ene kant en aan de andere kant

een tegenstelling tussen debutanten die vooral actief waren in het stencilcircuit en debutanten die het culturele circuit van de arbeidersbewegingen prefereerden.

De relatie tussen het debuut en de voortgezette literaire loopbaan was echter geenszins statisch en exclusief vastgelegd, maar de debutanten konden – en sommigen deden dat ook – zich in verschillende richtingen bewegen. Dat was zeker het geval voor de debutanten die zich graag ophielden in stencilkringen (respectievelijk het culturele circuit van de arbeidersbewegingen). Ook zij moesten zich verhouden tot en richten naar de prestigieuze instituties, of ze nu wilden of niet – of liever: als ze in het literaire *veld* het woord wilden krijgen en er ook gehoord wilden worden. Het onderzoek naar de voortgezette literaire loopbaan van de debutanten toonde aan dat aanwezigheid in het veld veldspecifieke investeringen vereiste, zowel *primaire* (literaire productie in boekvorm, maar ook in tijdschriften) als *secundaire* (essayistiek, activiteit als literatuurcriticus, redacteur of literair vertaler). Het veroveren van een positie kon dus pas gebeuren na en dankzij (intensieve) investeringen in veldspecifieke activiteiten (en ook de erkenning van die positie was veldspecifiek, o.a. in de vorm van lidmaatschap van de auteursvereniging, literaire beurzen en aandacht in de literaire kritiek).

Bij het onderzoek van de institutionele ruimte werd beklemtoond dat het hier niet ging om een neutrale structuur van identieke publicatiemogelijkheden, maar dat de verschillende posities tegelijkertijd drager waren van tegenstellingen in de symbolische ruimte. Via een onderzoek van de manier waarop recensenten de verschillende schrijvers en hun werken karakteriseerden, heb ik die ruimte van positiebepalingen ook op zich geanalyseerd. De algemene voorstelling van de Zweedse literatuur in de jaren zeventig is die van een periode gedomineerd door een dogmatische, gesimplificeerde gepolitiseerde literatuur, door een weinig subtiel sociaal-realisme. Uit de analyse van de positiebepalingen blijkt inderdaad dat politiek de literaire agenda bepaalde. Maar evenzeer blijkt dat die dominante problematiek verschillende reacties genereerde en dat dezelfde, principiële vraag, namelijk hoe literatuur zich diende te verhouden tot de sociaal-economische werkelijkheid en met name tot het kapitalistische maatschappelijk bestel, op diverse, tegenstrijdige manieren werd beantwoord en zelfs soms gewoon werd genegeerd.

De statistische analyse van de ruimte van positiebepalingen legde een structuur bloot bestaande uit vier clusters van (inhoudelijke en/of formele) eigenschappen die verschillende houdingen tegenover de problematiek van het politieke vertegenwoordigden, waarbij aan de ene kant literatuur kon worden onderscheiden die geassocieerd werd

met het *lyrische, esthetiserende* en die zich leek te onttrekken aan de actuele probleemstelling en aan de andere kant literatuur die het politieke op drie manieren thematiseerde.¹² Sommigen beantwoordden de vraag naar verhouding tussen politiek en kunst op een intellectualistische manier met een literatuur die werd vereenzelvigd met het *abstracte, metapoëtische, taalkritische*. Dit cluster van eigenschappen stond in sterk contrast met de pool van het *ongecomplieerde, directe, het rechttoe rechtaan*, kenmerken met een dubbele implicatie, namelijk m.b.t. het formele en de voorkeur voor een ongecompliceerde, realistische stijl aan de ene kant en het thematische en de uitgesproken politieke, socialistische boodschap aan de andere kant. Het *rechttoe rechtaan* vormde niet alleen een contrast met het *abstracte* en *complexe*, maar ook met het *beeldrijke, explosieve, extatische* dat kenmerkend was voor de 'anarchistische' pool, een pool waarin vorm en inhoud, leven en poëzie in avant-gardistische zin leken te zijn samengevlochten.¹³

Uit het onderzoek naar de intrede van de poëziedebutanten en hun trajecten kwam ten slotte ook de complexe samenhang naar voren van verschillende factoren die het literaire veld structureren. Zo bleken esthetische preferenties samen te vallen met welbepaalde institutionele keuzes. Auteurs die bijvoorbeeld werden geassocieerd met het *extatische* publiceerden opvallend veel in de stenciltijdschriften en hadden een bijzondere voorliefde voor poëzie-optredens en performen (maar hielden zich daarentegen niet bezig met literaire kritiek of recenseren), terwijl de voorkeur voor het culturele circuit van de arbeidersbewegingen het meest uitgesproken was bij de auteurs die in hun literatuur het *ongecomplieerde, directe* voorstonden. Ook bepaalde tegenstellingen in de sociale ruimte bleken samen te vallen met tegenstellingen in de ruimte van positiebepalingen. De tegenstelling tussen bijvoorbeeld debutanten met een hogere en een lagere sociale afkomst¹⁴ viel samen met de tegenstelling tussen een literaire voorkeur voor het *abstracte, metapoëtische, taalkritische* en een voorkeur voor het *ongecomplieerde, directe, het rechttoe rechtaan*.

¹² Om duidelijk te maken dat de kwalificaties van de auteurs en hun werken gebalde omschrijvingen zijn van hoe de recensenten die werken en auteurs definieerden, worden die omschrijvingen gecursiveerd weergegeven.

¹³ Uit de inhoudsanalyse van de recensies bleek nog dat die verschillende antwoorden op dezelfde vraag naar de verhouding tussen literatuur en maatschappij ook vertaald werden in de manier waarop het maatschappelijke systeem bij voorkeur werd gedefinieerd, waarbij aan het kapitalistisch bestel werd gerefereerd in termen van respectievelijk *civilisatie, klassenmaatschappij* of *consumptiemaatschappij*.

NABESCHOUWING

Wat heeft nu die empirische, systemische blik opgeleverd? Door de geschiedschrijving van de Zweedse literatuur in de jaren zeventig op dergelijke manier op te vatten heb ik geprobeerd de vervlechting van verschillende factoren die het tijdsgebonden sociale proces waardoor literatuur als dusdanig tot stand komt niet uit het oog te verliezen. Elke vorm van literaire historiografie is er een van reductie en ordening, maar ik heb in elk geval geprobeerd om structuur aan te brengen met zin voor de complexe verwevenheid van sociale, institutionele en esthetische factoren. Door aandacht te besteden aan die uiteenlopende elementen (en hun samenhang) heb ik kunnen bijdragen aan de kennis van de sociale voorwaarden van de literaire praktijk in een bepaalde periode en heb ik ook een aantal specifieke institutionele kenmerken van het Zweedse literaire veld in kaart kunnen brengen en in het bijzonder de literatuurhistorische betekenis van de stencilbeweging kunnen verduidelijken, die, omdat ze weinig of geen gecanoniseerde literatuur heeft voortgebracht, tot nu nauwelijks was onderzocht. Ik heb ook kunnen aantonen dat de door mij bestudeerde periode, die in de Zweedse literatuurgeschiedschrijving vaak als een tussenperiode wordt opgevat, als een sociaal-realistische vergissing, veel complexer is dan algemeen wordt aangenomen.

REFERENTIES

- Bourdieu, Pierre, 1977. 'La production de la croyance. Contribution à une économie des biens symboliques'. *Actes de la recherche en sciences sociales* 13: 3-43.
- Broady, Donald, 2002. 'French prosopography: definition and suggested readings'. *Poetics* 30, 5-6: 381-385.
- Broady, Donald & Mikael Palme, 1998. 'Inträdet. Om litteraturkritik som intellektuellt fält'. Donald Broady (red.) *Kulturens fält*. Göteborg: Daidalos: 173-215.
- Canadian Review of Comparative Literature*, March 1997.
- Codde, Philippe, 2003. 'Polysystem Theory Revisited: A New Comparative Introduction'. *Poetics Today* 24, 1: 91-126.

¹⁴ Een tegenstelling die op verschillende manieren tot uiting kwam is een tegenstelling tussen afkomst uit de cultureel dominante klasse en de arbeidersklasse, afkomst uit een gezin met een universitaire opleiding als hoogste scholingsgraad en een gezin met ten hoogste een lagere schoolopleiding, afkomstig uit Stockholm en opgegroeid op het platteland.

- De Geest, Dirk, 1996. *Literatuur als systeem, literatuur als vertoog. Bouwstenen voor een functionalistische benadering van literaire verschijnselen*. Leuven: Peeters.
- De Geest, Dirk, 1997a. 'Systems Theory and Discursivity'. *Canadian Review of Comparative Literature* 24, 1: 161-175.
- De Geest, Dirk, Eveline Vanfraussen, Marnix Beyen e.a., 1997b. *Collaboratie of cultuur? Een Vlaams tijdschrift in bezettingstijd (1941-1944)*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Heyman, Ingrid, 1995. *Gänge hatt till ... Omvårdnadsforskningens framväxt i Sverige – sjuksköterskors avhandlingar 1974-1991*. Göteborg: Daidalos.
- Jäger, Georg, 1994. 'Systemtheorie und Literatur. Teil I. Der Systembegriff der Empirischen Literaturwissenschaft'. *Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur* 19, 1: 95-125.
- Jahraus Oliver & Benjamin Marius Schmidt, 1998. 'Systemtheorie und Literatur. Teil III. Modelle Systemtheoretischer Literaturwissenschaft in den 1990ern'. *Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur* 23, 1: 66-111.
- Poetics* 31, 5-6 (October - December 2003).
- Ort, Claus-Michael, 1995. 'Systemtheorie und Literatur. Teil II. Der literarische Text in der Systemtheorie'. *Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur* 20, 1: 161-178.
- Reinfandt, Christoph, 2001. 'Systemtheorie und Literatur. Teil IV. Systemtheoretische Überlegungen zur kulturwissenschaftlichen Neuorientierung der Literaturwissenschaften'. *Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur* 26, 1: 88-118.
- Sapiro, Gisèle, 1999. *La guerre des écrivains*. Paris: Librairie Arthème Fayard.
- Sapiro, Gisèle, 2002. 'The structure of the French literary field during the German Occupation (1940-1944): a multiple correspondence analysis'. *Poetics* 30, 5-6: 387-402.
- Schmidt, Siegfried J., 1995. 'Konstruktivismus, Systemtheorie und Empirische Literaturwissenschaft. Anmerkungen zu einer laufenden Debatte'. Henk De Berg & Matthias Prangel (red.) *Differenzen. Systemtheorie zwischen Dekonstruktion und Konstruktivismus*. Tübingen: Francke: 213-246.
- Steen, Gerard, 2003. 'A historical view of empirical poetics: Trends and possibilities'. *Empirical Studies in the Arts* 21, 1: 51-67. (<http://www.arts.ualberta.ca/igel/IGEL2002/Steen.pdf>)
- Steen, Gerard & Dick Schram, 2001. 'The empirical study of literature: Psychology, sociology and other disciplines'. Dick Schram & Gerard Steen (red.) *The Psychology and Sociology of Literature. In honor of Elrud Ibsch*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company: 1-16.
- Vandenhoute, Daan, 2002. 'Om inträdet i världen'. *En litteratursociologisk studie av lyrikdebutanterna i 1970-talets svenska litterära fält*. (diss. Universiteit Gent, 2 delen). (verschenen bij Gidlunds, 2004)
- Vandenhoute, Daan, 2003. "'Raka dikter om förtrycket"? Some comments on politics and literary possibilities'. *Scandinavica* 42, 2: 255-282.